

דוד בן-גוריון העברי

יגאל ינאי

התלמיד והמורה

יוס־הזכרון לדוד בן-גוריון חל בימים אלה. הביוגראפים שלו מבליטים בסקירותיהם את המקום החשוב שהיה ללשון העברית בעיצוב רוחו הלאומית ואולי גם בדרכו המדינית.¹ אף הוא-עצמו מדגיש את חוויותיו העבריות, לשוניות-ספרותיות, בטווחו את מסכת-חייו.² בסקירת-המקורות לקביעות הללו נוכחים אנו לדעת, כי אמנם חרוטה הייתה לשוננו על לוח-ליבו של דוד-יוסף גרין הילד, וכפי שיוזכר להלן, המשך ורקם אותה הנער על דגלו, ועדיין נשא אותה ברמה הבחור דוד בן-גוריון. האם פגה התלהבותו הראשונית בגרותו? או, החדלה קנאותו ללשון העברית, ככל שהתפתח חולמו הלאומי-מדיני, קרם עור וגידים ואף התגשם? והלא נטען, כי "לויקת-יסוד זו ללשון העברית" מצידו של אדריכלה וראש ממשלתה הראשון של מדינת-ישראל, היו השפעות על "המוניזם המפתיע אשר בדבקו של בן-גוריון המבוגר בתחיית עם-ישראל בארצו."³ ועובדה היא זו, אמנם, כמצויין בסיפור-חייו של המנהיג, שפעולה יוזמה ראשונה מצידו בקרב הציבוריות היהודית, הראשונה למניין רב ועצום של פעולות, הלא היתה עבודתו באגודת-הנערים שיסד עם חבריו, "עזרא" שמה, ופעילות זו "סבבה ברובה סביב הלשון העברית!"⁴

מה היתה ראשית-מגעו של ב"ג עם לשוננו, כיצד נמשכה היכרותו עמה, ומה היה יחסו אליה לאורך-פעלו בשבילי-ההיסטוריה היהודית ובדרכי העם והמדינה? על הראשית ועל המקורות לומדים אנו מן העדויות של בעל-הדבר עצמו. בזכרונותיו על בית-אביו, מדגיש ב"ג שבית אביו שימש המקור ללשונו העברית. בתגובה על מברק שנשלח אליו מתל-אביב לניו-יורק, מברק המדיעו על פטירת-אביו, שולח ב"ג מכתב ארצה (תאריכו: 14.5.1942), ומעלה זכרונות על האב: "ממנו קיבלתי אהבתי לעם-ישראל, לארץ, ללשון העברית". . . מסבא, צבי-אריה, שמת כשהייתי ילד בן שבע, משכיל וחרד, . . . "ירש אבא את אהבתו ללשון העברית וספרותה. אינני זוכר אם סבא (שלי) היה חובב-ציון בימיו. זוכרני רק אהבתו ללשון העברית. זוכרני כשהייתי ילד קטן, כמעט חינוק, היה מחזיק אותי על ברכיו ומשנן לי מלים עבריות וכללי דקדוק". . .

ובמקום אחר⁵ קובע ב"ג, כי זכרונו הראשון מימי-ילדותו הוא לימד השפה העברית מפי סבו. גילו אז – שלוש שנים. ומעניינת המיתודה בה הנחיל הסב את לשון-עמנו לנכדו:

. . . הייתי רגיל לבוא אצלו יוס־ים, כי הוא גר לא רחוק מביתנו – ברחוב פלוצק, וסבא היה מושיב אותי על ברכיו ומלמד אותי עברית בעברית. היה מראה לי אצבעו ואומר: זהו אצבע, אצבע, ואני חזרתי על מלה זו. אחר-כך היה מראה על עינו, מצחו, ראשו, רגלו, וחרר על כך, עד שידעתי לקרוא כל איבר – בעברית. כך היה מלמד אותי שמות כל החפצים והחלקים של דירתו, ולאחר שידעתי כבר עשרות או מאות שמות היה מלמד אותי פעלים. היה הולך בחדר ואומר: אני הולך, אני יושב, אני כותב וכדומה. וחרר עד שידעתי לקרוא לפעולה – בעברית. לאחר שידעתי מספר רב של שמות ופעלים – היה מדבר אתי עברית ואני נאלצתי לענות בעברית. וכך ידעתי לדבר קצת עברית עוד לפני שידעתי לקרוא את האותיות העבריות. . . לקרוא התחלתי בהיותי בן חמש ב"חדר", שהיה נמצא בבית השני של אבא. זוכר אני ששניים מחמשת המלמדים שלי היו מורים מחרניים, שלימדו תלמידיהם לא רק התורה, אלא גם דקדוק עברי – זה היה חידוש גדול בעירי אז.

כעדויות של בעל-הדבר, הצטיינה, אכן, עיר-מולדתו פלונסק, בין שאר-הצטיינות שהוא מונה בה, בכך ש"עברית היתה הלשון של חלק מתושביה היהודים", ובית-אביו, אביגדור גרין, שימש מרכז אף לגילוי ייחודה זה.⁶ ומוסיף בן-גוריון ומספר על תרומתו שלו להתפתחות בכיוון זה:

בשנת 1900 כשמלאו לי ארבע-עשרה שנה, יסדנו שלושה חברים, שלמה צמח, שמואל פוקס (שניהם בני-חסידי מתנבדי הציונות) ואנוכי, הצעיר שבשלושה, ארגון-נוער בשם "עזרא", שידבר אך ורק עברית. ההורים, שידעו עברית, בתחילה ליגלו ואמרו שאי-אפשר לדבר עברית, אבל החלטנו לפנות להורינו (לאבות, כי האם לא ידעה עברית) רק בעברית, ולאט-לאט החלו לענות לנו עברית. זכרוננו שבאותן השנים הייתי צריך לנסוע לווארשה, ומכיוון שהייתי קורא יומיים את "הצפירה" שנתום סוקולוב היה עורכו, סרתי לביתו ופניתי אליו בעברית. והשתוממתי כסופר גדול זה, שכל חברי קראו מאמריו יומיים, ענה לי עברית מגומגמת (אחרי כמה שנים שמעתי אותו מדבר עברית צחה ועשירה)...

ולא יוזם בלבד היה לדיבור עברי, אלא אף מארגן אחרים ומורה לעברית. עדויות על כך באות מפיו ומעדויות אחרים:⁷

לאחר שיסדנו אגודת "עזרא" היינו שנינו, שלמה צמח ואני, אוספים בני "המעמד השלישי"⁸ – שאמנם למדו בילדותם עברית בכית-הספר, אבל למדו לא הרבה שנים, ולא ידעו לדבר עברית – לבית-המדרש של רבי יצחק חן, שבו התפללו כל הציונים, ובין מנחה למעריב היינו מרחיבים ידיעותיהם בעברית ומסייעים בידם להצטרף לדוברי-עברית. באופן שבמשך הזמן רבו דוברי עברית, וגם רבים מההורים התחילו לדבר עברית.

על מקורותיו הספרותיים ללשון שבפיו מספר הוא בגעגועים:⁹

זכרוננו שני הספרים העבריים הראשונים שקראתי בילדותי – "אהבת ציון" של אברהם מאפו ו"אוהל הדוד תם" של ביטשר סטו האמריקאית בתרגומו העברי של זינגר – עשו עלי רושם כביר. שלא פג ממני הרבה שנים... קראתי אחר כך סיפורי סמולנסקי וברודס ושירי יל"ג, מאמרי אחד-העם וברדיצ'בסקי;... "אהוב נפשי היה המשורר ח"ג ביאליק. הקובץ הראשון של שיריו הופיע בהוצאת 'תושיה'. קניתי את הספר וכרכתי אותו עם המון עלים ריקים – ובהם העתקתי כל השירים שהופיעו אחרי הוצאת 'תושיה' ב"השילוח" ובכתבי-עת אחרים, ולמדתי כל השירים בעל-פה.

כמובן נהג לקרוא או בעיתונים "המליץ" ו"הצפירה". אף כתבי-עת עברי ניסה להוציא לאור, עם חבריו באגודת "עזרא", למען הנוער. הרשימות שלהם הודפסו בהקטגוראף, אבל לא הציאו יותר מתוכרות אחדות.¹⁰ אביו של בן-גוריון הצעיר מודע למיומנות זו של בנו, ורואה בה נכס ראוי לציין: בכתב-שתדלנות למען בנו, דויד-יוסף, פונה האב, אביגדור גרין, אל ד"ר הרצל (השנה – 1901), ובמכתבו משבח האב את הבן... "שהוא בן נעלה וחרוץ בלימדו, עודנו במבחר ימי נעוריו, כחמש עשרה שנה, מילא כרסו בתלמוד. ומלבד שפתו, שפת עברית, ידע הוא גם שפת המדינה."¹¹

הביוגראפים של ב"ג (ראה לעיל, הערה 1) מזכירים, שב"ג שימש זמן-מה (כשנתיים) בתור מורה לעברית בווארשה. ואמנם, כשכא לעיר זו לשם הכנת-עצמו ללימודי-הנדסה,¹² והוא אז בן שמונה-עשרה, קיבל משרה ב"חדר מתוקן" (כפי שקראו אז לבתי-ספר עבריים "מדרניים"). אלא שלא ברור מה בדיוק לימד באותו מוסד חינוכי. הוא חוזר לעיר-מולדתו, פלונסק, להילחם שם בהשפעת ה"בונד", אשר החלה לפשוט. בבית-הכנסת הגדול של העיר נהג לערוך אז ויכוחים פומביים על הנושאים הציוני, בינו ובין שליחי-ה"בונד". באסיפות אלה הוכרחה ב"ג בעל-כורחו להשתמש באידיש – באשר עד אז היה נואם אך ורק בעברית, "כי מימי-ילדותי הייתי הבראיסט אדוק וקיצוני."¹³

התקופה הארץ-ישראלית

בדרכו ארצה, ב-1906, באונייה, פוגש הוא ב"ערכי אחד מבירות, רופא צבאי, מדרגת קפיטן, אשר התחיל ללמד אצלנו עברית וכל הדרך גימגם מלים עבריות." באותה אונייה התרשם מאד מן העברית במבטאה הספרדי. הוא פוגש על הסיפון יהודים ספרדים, המדברים בין עצמם ספרדית, אך אחרים דיברו עברית ביניהם, וכולם יודעים לדבר עברית. "שפתם היא חיה וטבעית, ואע"פ שהם מדברים לפעמים בשגיאות דקדוקיות, ובכל-זאת לא נכיר בדיבורם את אותה המלאכותיות המבצבצת מתוך דיבורו של האשכנזי, אפילו אם הוא יודע היטב את השפה."

בתחילה היה קשה לו להבינם, בגלל מבטאם הספרדי, אלא שאחר-כך התרגל, "וכמעט שדיברתי כמוהם. הם מביטים על כל "אשכנזי" מגבוה, ביחד הם לועגים למבטאו המשובש.¹⁴ התפעלותו רבה במיוחד מן העברית החיה ששמע במקומות הסמוכים לעיר לוד. במכתב ששלח לאביו (1906, שנת בואו ארצה) מביע הוא זלזול "באותה השפה ה'חיה' של דוברי עברית שלנו, המתרגמים את מחשבותיהם הוירגוניות לעברית, שהמלאכותיות נדפת מכל מלה, והרושם המתקבל מדיבורם כאילו הם משחקים בכמה – ומשחקים גרועים – אלא פה ראיתי אנשים ששפתם המדוברת, שפת הגיונם ושיחתם היא השפה העברית. מקטון ועד גדול, ככל מקום וזמן, מדברים הם עברית חיה, צחה, שהרבה ממורינו המומחים היו מקנאים בה" . . . לא יכולתי להאמין כי הצילצול העברי החי, הטהור, השוטף יוצא מפי עלי (זה שם ערבי), והדובר הערבי הזה אינו ידע אף אות אחת בעברית" . . .¹⁵ כדאי לציין כאן חידוש-לשון המובא בכתביו של ב"ג, משנת 1907:¹⁶

. . . העבודה בימים אלה בפתיחת-תקוה (בשכונת האחרון של חודש שבט תרס"ז) כוערת: קטפים, זמרים, חורשים, נוטעים, עוקרים, מיבלים (עוקרים את העשבים המזיקים הנקראים אינויל, כעברית יבלית), חופרים בורות . . .¹⁷

ככל שמתערה ב"ג בחייה-העבודה בארץ, כן גדלה התלהבותו מן העברית המדוברת בה, בהשוואה לעברית האשכנזית שהייתה בפיו. כך, למשל, התפעלותו מ"בני-תימן הרזים והצנומים, המופלגים בדעת הלשון העברית,"¹⁸ או קריירתו ל, "דור האבות, פליטי הגלות דמות דיוקנה", שהם "מנומרים ושונים זה מזה. כמה טיפוסים! וכמה לשונות! כעין דור-הפלגה קטן, . . . מדברים ז'רגון, רוסית, ערבית, עברית, צרפתית, כורדית, . . . ונפגשים שנים-שלושה יהודים והם מוכרחים לדבר בארבע שפות למצער" . . . מה עלובים וחסרי-שורשים נשמעים באוזניו אבות אלה, כשהוא משווה את לשונותיהם אל לשון-בניהם. הללו, האחרונים, ממש ההיפך הם מאבותיהם: "ילדי הארץ, ארץ-ישראל, ארץ החירות והתחיה . . . לא נמלטו מהגולה, אך¹⁹ נולדו לדרור. לא בערכוב של שפות זרות – אך שפה אחת בפיהם, השפה העברית במבטא הספרדי הרך, המצלצל, המקורי."²⁰

ושוב נרתם ב"ג בהנחלת-לשוננו, לאותם שאינם שולטים בה. כאן, בסג'רה, מבלה הוא את ערביו "בקריאה, בכתיבה, במסיבת חברים (יש פה עשרים פועלים עברים) או בעבודה ציבורית. כי יסדנו פה אגודת 'עבריה', שיעורי-ערב לשפה העברית."²¹

מכאן ואילך לא ידוע על פעולות סדירות של ב"ג בהנחלת-הלשון העברית. למקוטעין נזכרת פעילותו התרבותית-ספרותית, כעורך כתב-העת "אחדות" (ביחד עם י' בן-צבי ורחל ינאית), החל מ-1910, בירושלים. שם אף "התפרנס בדוחק גדול מנתינת שיעורים."²² שנה לאחר מכן עסק בתרגום ספרות סוציאליסטית, ואז נסע לתורכיה, ללימודים אקדמיים. מעתה והלאה הקדיש עצמו לפעילות ציבורית-אירגונית, ואף שהמשיך לכתוב ולפרסם, הנה אין בידי ידיעות על נטיות פדגוגיות מצידו. בארה"ב (1918) חיבר ספר ביידיש על א"י (ביחד עם בן-צבי), ובשובו ארצה, עם תום מלחמת-העולם הראשונה, שב ושיקע עצמו בביסוס תנועת-העבודה בארץ ובהגשמת הרעיון הציוני. אמנם, מעמדתו כמנהיג וכיו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, תרם, ללא ספק, לביסוס מעמד-העברית ביישוב, בציונות, ובמדינה בדרך. כך, לדוגמה, ניתן ללמד על קנאותו ללשוננו ממכתב ששלח לתחנת-הנסיונות ברחובות, מכתב בו תבע את עלבונה של העברית בפירסומי-התחנה.²³ משנתחדשה עצמאות ישראל בארצו, והעברית תפסה בה את המקום הראוי לה, אימצו הכל כוחם, להפיץ את ידע-לשוננו וללמדה לכל יוצאי-הגליות. באותן שנים של ראשית-המדינה היו שרי-ישראל ידע-לשון וספר, ושפת-עבר היתה להם שעשועים ונהמה. כך משה שרת וחלמן שו"ר, דוד בן-גוריון וחלמן ארן, דוד רמז וב.צ. דינור. ומקובל היה, שדבריי-המנהיגים אז, ובענייני-לשון דווקא, התקבלו פעמים הרבה על-

דעת הקהל והעיתונאים.²⁴

פולמוס ה"את"

נושא בלשני מפורסם, בו נודע ב"ג בצבור הרחב, הריהו השימוש (שלא עשה) במלית "את". על מלחמתו של ב"ג ב"את", ועל הגזירה שגזר עליה, כאילו, ניתן למצוא לא-מעט חומר, הן בספרות העיתית והן בספרות המקצועית. הדברים נדונו בפרוטרוט, אם בהזכרת-שמו של ראש-הממשלה דאז (כפי שנהג אבינרי)²⁵, ואם בלא הזכרתו.²⁶ אכן, בדיקה קצרה תספיק כדי להיווכח בעובדה זו, של הימנעות מירבית בלשונו של ב"ג מן השימוש במלית, "את".²⁷ הוא נמנע ממנה הן בדבריו שבעל-פה והן בדבריו שבכתב, וסגנונו זה ניכר אף בציטטין המועטין שהובאו בסקירה הנוכחית. נימוקו של ב"ג היה, ש"ריבוי האתים משעמם ומכער לשונו, וכל הממעט – הרי זה משובח".²⁸ ואף בלשון-חכמים כך: "המשנה השמיטה האתים, ובצדק."²⁹ המדקדק המנוח ר' יצחק אבינרי מחה נמרצות כנגד 'הגזירה על האתי'ן', והוכיח בציטטין לרוב, כי השימוש באת מרובה במשנה, בתלמוד ובמדרש וכן ברש"י.³⁰ בלשונו העזה המשיך אבינרי דן בנחיצותה של "את", ובתועלתה, הגן עליה ותקף את שומטה³¹ ואת מחקריו. וכל-כך למה? מה טעם הזעם הרב? מפני שבהיותו ראש-ממשלה ושר-ביטחון במשך שנים רבות, היתה לבן-גוריון השפעה רבה על הצבא ועל ראשיו והשפיע אף בענייני לשון וסגנון. השראתו בהשמטת ה"את" הורגשה בצמרת-צה"ל, וזכורה לי תקופה בביה"ס לקצינים, בשנות-החמישים, בה הממעט ב"את", בין הסגל הפיקודי, נחשב למעודכן בלשונו. רב כוחו של החיקוי. ושמה גורם נוסף היה כאן, בדומה לזה שתולה אבינרי בעיתונאי-ישראל דאז, בעניין "את": "... "העתונאים... מיהרו לקפוץ על גזירת-ה"את" כעל מציאה, משום תאוותם לסנסאציה. לבלרים ועיתונאים... מקבלים עליהם בחדווה את גזירת המושל, כדי להתמיה לתיאבון. מקצתם אף מדמים ודאי בליבם למצוא-חן בעיני השררה ולהתרצות לאדוניהם בדריסת אתים."

מחקר שיטתי בסגנונו של ב"ג, אמנם במידה מצומצמת למדי (יחסית לכמות-כתביו), בוצע ע"י פרופ' חיים רוזן ורעייתו.³² במחקר זה כלולה אף בדיקה של שימושה "את", ונאמנים להסתייגות זהירה מסיקים החוקרים, שאין בשימוש זה חריגה בולטת מן הנורמה המקובלת.³³ להלן איורים בודדים ומקריים לחלוטין, מתוך כתיבתו של ב"ג, לשם-המחשתה של התופעה הנדונה בסיום הסקירה הנוכחית. קו קצר מרגיש את הופעתה של ה"את" וכן את חסרונה, לטעמנו כיום. דוגמאות נוספות ניתן לדלות למכביר, בכל התבטאויותיו של ב"ג. הן אלו שבעל-פה והן אלו שבכתב:

מתוך בהילחם ישראל (תל-אביב: מפא"י, תש"י): –

אבל נתפוס _____ כל הארץ והשלטון יהיה בידנו ...
 ורק במעשי גבורה נואשים נפחית אולי _____ הסכנה, ...
 הערבים יוכלו להשתלט על כל הארץ ולהכניע _____ הישוב, ... (עמ' 106)
 בן-ציון היקר, מסור נא בשמי לכל חברי הקבוצה _____ תדתי הנוגשת על השי היקר "כנרת בימי
 מבחן". לאחר שהלכת והשארת את הספר בידי ישתחי וקראתי בו כל הערב ... (עמ' 357)
 והורים יקרים אלה הם שנתנו לדורם ולעמם _____ הזמירים והדניים והגורים ורבים כמותם, ...
 אני מצייץ רק _____ אלה שהספקתי לקרוא עד עכשיו. ... (עמ' 9)
 רציון פשוט יחסית זה הנחה אותי מיום שקיבלתי על עצמי בקונגרס הכ"ב _____ לבטחון הישוב. ...
 (עמ' 11).

מתוך מכתב ששלח ב"ג אל זאב איגרת, המביאו בספרו ביעור הקוצים מכרם לשוננו (חל-אביב: תשכ"ב), עמ' 3. התאריך: כ"ב באב, חשט"ו:

אני ציטתי _____ דברי טבנקין, הוא כותב שהקיבוץ המאוחד היה . . .
בני ברית שבתלמוד זהו מושג תיאולוגי עברי, ובימינו לא ישחמשו רבים בתואר בני ברית לציין את בני
ישראל . . .

ולסיום – קוריוז, השייך לענייננו, והוא שהניעני לסקירה זו כולה.
לפני שנים אחדות, כשהוריתי עברית וספרות באוניברסיטה בחו"ל, עסקנו בסיפור
החסידי. הוגשה לי עבודת-תרגיל בנושא, והסטודנט, כותב-העבודה, תימצת תחילה את תוכן
סיפור-העם הנודע "כל-נדריו"³⁴ בין-יתר דבריו ניסח משפט בוז הלשון: . . . "הרבי ציווה על
השמש להביא דוב לבית-הכנסת."³⁵

בבדיקת-העבודה סימנתי באדום את הניסוח הלקוי, ובכיתה הוצגה לתלמידים המשמעות
הבלתי-הגיונית המתקבלת מן הניסוח המצוטט לעיל. ואכן, הועלתה על-ידם הצעת-תיקון, אשר
לפיה תוכנס המלית „את" לפני השם הפרטי (ולכן, המידע) דב. כך יתקבל ניסוח חד-
משמעי: "הרבי ציווה על השמש להביא את דוב לבית-הכנסת."

הכל הסכימו שכך תימנע המשמעות הבלתי-רצויה. אף הסטודנט כותב-החיבור הודה
שעדיף הנוסח המחקק; אלא שניסה, ספק ברצינות ספק בבדיחות, להגן על ניסוחו-שלו, הלקוי,
וניתלה באילן גבוה באומרו: "בן-גוריון לא היה משתמש כאן ב'את', והיה מנסח בלעדיה";
כלומר – כאותו סטודנט. ומה לגבי המשמעות המוטעית? "הקונטקסט ירמוז אל ההבנה
הנכונה!" שמועה שמע הבחור שבן-גוריון מחרים מלית זו, 'את', ואינו משתמש בה. ואם
סופר כ ב"ג, אי-שרוח ומנהיג דגול, זו דרכו – רשאי אף הוא, תלמידי, לעשות כן, ולשמוט את
ה'את'.

אישרתי שמץ מהשמועה, וסיפרתי לכיתה על סגנונו זה של ראש הממשלה לשעבר,
המצמצם בקיצוניות את השימוש בתווית המושא הישיר. הפניתים אל מאמרו של יצחק אבינרי
בנושא זה,³⁶ שבו נימוקי-המצמצם ופרכות-המדקדקים, אך טענתי שבמקרה זה שלנו אף ב"ג
עצמו היה מכניס "את", כפי שהוצע בכיתה. התעקש התלמיד, בעל-הדבר, ותמהו אף חבריו
הסטודנטים: האמנם הית ב"ג מסכים עמי בעניין זה שלפנינו? קיבלתי את האתגר, והבטחתי
לתלמידי, שאפנה אל ב"ג בשאלתנו המיוחדת.

אודה ולא אתימר: לא פקפקתי בצדקתי כאן, ולא לפסיקתו הלשונית של ב"ג נזקקתי.
סקרנותי הבלשונית הניענתי להטריד את האיש; העודנו כה-תקיף בדעתו זו, ש"כל הממעטי
ב'את' הרי זה משובח", או שנותרך מעט, לעת זקנתו? ושמה אף מלכתחילה לא גזר עליה
מלחמת-השמר, כטענת אבינרי,³⁷ ואין הדברים מוחלטים כל-כך בסגנונו? עיין בוחן בכתיבו
אכן הרשימיני, שיש מעברים ושינויים בסגנונו, לגבי המלית "את" ושימושה.³⁸ תלמידי לא
האימנו, שאזכה לחשובה. משוכנעים היו, שאדם כה-מפורסם ועסוק כ ב"ג לא יתפנה לענות
ב"קטנות" אשר כאלה.

מובן, על-כן, שגדולה היתה הפתעתנו (ושמחתי על האוטוגרף), כשתוך זמן לא רב קיבלנו מבן-גוריון תשובה מפורטת, הכוללת שיעור בדקדוק הלשון העברית. להלן המכתב, והעתקתי בציוד:

27

גדול כבוד
 23.5.68
 (נולד) נא - לוי לוי
 לרוב גמול. אביא קצת זכרון על ידי
 יום סעודת אביא יום חיד אביא יום אביא יום
 22 מל לז - מן סעודת אביא יום 23 יום
 גר נעם - נא יום גמול אביא יום
 אביא יום אביא יום אביא יום אביא יום
 אביא יום אביא יום אביא יום אביא יום
 אביא יום אביא יום אביא יום אביא יום
 אביא יום אביא יום אביא יום אביא יום
 אביא יום אביא יום אביא יום אביא יום

שדה בוקר 23.5.68

ליגאל ינאי-שלום וברכה.
 צדקת בהחלט. „להביא דוב לבית הכנסת” –
 יאמר רק אם הכוונה להביא מין חיה שהוא דב.
 אם הכוונה לאיש ששמו דוב – מן ההכרח להגיד
 „להביא אח דב לבית הכנסת” – כי רק אז ברור
 שהכוונה לאדם ששמו לב, אם הכוונה לחיה –
 יש להגיד להביא את הדוב, או להביא דב – בשני
 מקרים אלה הכוונה לחיה.
 אבל לשם אדם מסוים לא מוסיפים לו ה'
 הידיעה. לא אומרים בעברית להביא היעקב, או
 האברהם לחדר, אלא להביא את יעקב, או את
 אברהם.

בכבוד רב,
 ד. בן-גוריון

המספר המופיע בראש-הדף, 27, וכן נקבי-החלישה שמימין והשורות המשורטטות על הדף, מעידים שדף זה תלוש מתוך פנקס-המכתבים של בן-גוריון. כך נהג ב"ג לכתוב עניינים אישיים ואף רשמיים: כפנקס בעל דפים משורטטים ובני-חלישה, מופרדים, הכרוכים לסרוגין עם דפים זה-מספר, שאינם לחלישה. ביניהם נהג להניח נייר-רפחם, וכך שמר עמו העתק של כל מכתב אשר הוציא מתחת ידו.

ה ע ר ו ת

- 1) ראה היחה ארו, "בן-גוריון, דוד", אנציקלופדיה עברית, ט' (תשי"ח), עמ' 53; וכן שבתאי סבת, קנאת-דוד, חיי בן-גוריון הצעיר (ירושלים ותל-אביב: שוקן, תשל"ז), עמדים 19-21, וכן ע' 29 ואילך. וכיו"ב מיכאל בר-זווה, בן-גוריון, א' (תל-אביב: עם עובד, 1975), ע' 23-27.
- 2) דוד בן-גוריון, זכרונות, א' (תל-אביב: עם-עובד, תשל"א-1971), עמ' 7.
- 3) כך מאיר בראלי, "בן-גוריון והלשון העברית", הדואר 56, ד' (ב' תמ"ח) [ד' כסלו תשל"ו], עמדה 53.
- 4) שם. ההדגשות – במקור.
- 5) זכרונות, א', עמ' 7. והמסכו בעמ' 8. תאריך-הזכרונות – 1886. הציטוט מן המכתב מופיע בעמ' 19, שם.
- 6) שם, עמ' 7. 7) שם עמ' 8. 8) הכוונה לבניהם של בעלי-המלאכה. 9) שם, עמ' 10. 10) שם, עמ' 11. 11) שם, עמ' 6. 12) שם, עמ' 11. זכרונות משנת 1903. 13) שם, עמ' 13. 14) שם, עמ' 21. 15) שם, עמ' 30.
- 16) מחוץ בזכרונות, א', עמ' 37. אמנם, אין בכך סתירה מוחלטת לרשם, ש"דוד בן-גוריון לא נהג לחדש מלים בעברית, על-אף ש"בקיאותו בלשון לא נשלה מוז של כמה אנשים שהעזו לחדש מלים. היה לו יותר דרך-ארץ אל הלשון ומקורותיה ואולי אהב יותר מדי את המקורות בשביל להרשות לעצמו להוסיף עליהם, כדברי בראלי (לעיל, הערה 3).
- 17) פֶּעַל גזור שם זה, קִיבְּלִים (המוסבר בגוף-הכתוב, ע"י ב"ג), אינו מופיע במילונאות העברית הסטנדרטית.
- 18) זכרונות (משנת 1907-1909, מעת עבודתו בחווה כסג'רה), עמ' 34.
- 19) "אך", זו, ושלאחריה, היא כמשמעות "אלא" כיום.

- 20) מחוך מכתב שלח ב"ג לאביו בפולין, מסג'רה, המושבה הגלילית, בכ"ט בשבט, תרס"ז. מצוטט בזכרונות, א' עמ' 41-42.
- 21) שם, עמ' 42.
- 22) ראה י' ארו (לעיל, הערה 1), עמ' 54.
- 23) המכתב המועתק בזה מצוטט בזכרונות, ב' (כרך שני, המספר על השנים 1934-1935), תל-אביב: עם עובד, תשל"ב 1972. הנמען הינו יצחק וולקני, מנהל-התחנה, ועל שמו נקרא כיום מכן-וולקני לחקר-החקלאות.

ט"ז בכסלו, תרצ"ו 12.12.1935

לכבוד

מר י' וילקנסקי

רחובת

וילקנסקי היקר,

עוררו תשומת-לבי על הדבר, שתחנת הנסיונות החקלאית ברחובות מציאה את חוברתיה אך ורק בשפות לועזיות. נראה לי, שדבר כזה לא ייתכן במוסד עברי בארץ ישראל. עלי יהיה להגיש שאלה זו לישיבת ההנהלה, ולפני-כן אני רוצה לשמוע מפיך מה סיבת הדבר ואם זה ישתנה או שזו שיטה.

בברכת חברים,

דוד בן-גוריון

24) חכור הורית בדבר המלה העברית הנכונה לתרגום האינציאטיבה, הלועזית: כבר הסכימו על "יִקְמָה" (בעקבות "קִימִי" שבבראשית / י"א 6, כאילו משורש ים, ואכמ"ל): אלא שחלקי ב"ג ושרת, האם יִקְמָה או יִקְמָה (=חמה) ... בן גוריון התנגד אף לתעתיק של מוֹיָאָן או של מוֹהָ בצורתם זו, בוי"ן, כמקובל, והתעקש על תעתיק בסמ"ך, מוֹיָאָן ומוֹסָה, בעקבות היוונית ...

25) יצחק אבינרי, "פינת-הלשן", על-המשמר, כ"ה שבט, תש"ט: כ"ב וכ"ט מרחשון, תשי"א: ז' כסלו, תשי"א: לוח-הקואופרציה, מנת תשי"א. המובאות ומראי-המקומות לעיתונות היומית מרוכזים אצל אבינרי בספרו יד-הלשן (תל-אביב: יורעאל, 1964), עמ' 57-62, והם מצוטטים זה לפיו.

26) השווה, למשל, יצחק לבני, במאמרו בעיתון זמנים, מיום כ"ט באלול, תשי"ג (על-פי אבינרי, ע' 61); וכן שאול ברקלי, דקדוק עברי מודרני, דרגה ב' (ירושלים: ראובן מס, 1968), ע"א 175-176; וכיו"ב יצחק פרוץ, עברית כהלכה (ת"א: יוסף שרברק בע"מ, 1961), ע"ע 210-215; וכן אצל א' בן-אור (אורינבוסקי), לשון וסגנון, ספר א' (ת"א: יורעאל, 1959), ע"ע 178-182. כל אלה, מדקדים ובעל-חריסין ומורי-הלכה בענייני-לשוננו, יצאו חוצץ נגד המנהג החדש שפשט, לדבריהם, בעיתונות ובתחנות המשרדית. ותלו הם כל זאת בכך-גוריון ובהשפעתו, במרותו ובקמכותו. הגדיל מכולם אבינרי, אשר מלחמתו בוטאה ברגשנות רבה ובכאב מפורש (ראו אצלו עמודים 58-60). הוא מאשים את ב"ג, אם במפורש ואם במשתמע, בשאיפה לחקות לשונות לועזיות ו/או בתאוה להתמיה, ויהי מה: כסיכום קובע הוא: "אנו אין לנו אלא כלל אחד, ועליו נשמור: לפני כל פעול בהא הידיעה (ולפני שם פרטי) תבוא תמיד את: אך בהיות הפעול בנטיה – אפשר להשמיטה לפעמים (ביחד – בשירה); וכל הממעט בהשמטות – הרי זה משוכח!" (ההדגשות במקור. – י"י)

27) ד.ב.ג., "בלא את", דבר, יום ג' באלול, תשי"ג.

28) שם.

29) ד. ב"ג, בתשובה לקשתיו של סטודנט, במעריב מיום ר' במרחשון, תשי"א.

30) "ואף שיש מקומות הרבה בלשוננו של רש"י, שהאת בם משמטת, לטעמנו כיום. הנה מציאותה של את עולה לאין שיעור על חסרונה." – אבינרי, שם.

31) "בלשון חיה יש הכרח להקפיד על ה"את" לשם בהירות הדיוק. – – – נתברכנו באבן-חן קטנה ויקרה, 'את' שמה, והיא המציינת את הפעול. . . עלינו להזהר בשימוש ה'את', המוסיפה דיוק ובהירות ללשוננו. ולא להשמיטה. . . מלה עברית הכרחית היא, ובלעדיה נפלמת הטבעיות והדמות של שפתנו. כל העוקר 'את' מתוך המשפט ככוונה ומרצה – כאלו עוקר מפיו שן בריאה. לא נוכל להעלות על הדעת גורה שמד על 'את'! לא נוכל, כי בעוכרי לשוננו יאה שמד כזה." (ע' 58 והלאה) ועוד ועוד הרבה כאלה.

32) חיים רחץ, העברית שלנו. (תל-אביב: עם עובד, תשט"ז), עמ' 283-308.

33) שם, עמ' 294-295. בלשוננו של רחץ (עמ' 295): "באשר לעניין האת עצמו נאלצים אנו להודות, ששימוש

סדר (פרט למקרים ספורים) בקטעים שלפנינו. בהתחשב בעובדות הידועות, – כלומר, דחייא מוחלטת של האת מסגנונו של הכותב, ב"ג – "עלינו להניח כי לפחות חלק ממקרי הופעת את הוא פרי עריכה אחרי השמעת הגאוס."

(34) ראה, למשל, מ' ליפסק, "אבותינו ספרו", ספר המועדים, א' (ראש השנה ויום הכיפורים). אוסף ע"י י"ל ברוך. ח"א: דביר, תשכ"ג), עמחים 382-380.

(35) על-פי הנוסחה המובאת בספר-הלימד מקראה בספרות העברית החדשה, בעריכת שמחה רובינשטיין ובנימין בנארי (ניו יורק: ועד-החינוך היהודי, 1965), עמחים 146-153. ניסוח זה, של הסטודנט האמריקאי הנזכר, מושפע, קרוב לוודאי, מלשון-האם שלו, האנגלית, וכחרגום ל-

The Rabbi ordered the Shamash to bring Dov to the Synagogue

(36) ראה לעיל, הערה 25, בסופה.

(37) שם, עמ' 58 ב.

(38) יש יש "את" בלשונו של ב"ג, כמוכח מן הדוגמאות המרוכזות בגוף-הסקירה. זו אף מסקנהו של חיים רוזן (לעיל, הערה 33). גם אבינרי מדה (עמ' 59 ב), שלא הידיר עצמו ב"ג הנאה מ"את" לחלוטין.